

RECENSIONESSÄ

Om villkor för pedagogisk kommunikation och kommunikativt handlande i skolan

I min första installationsföreläsning, vid Lärarhögskolan i Stockholm 1994, publicerad i det första numret av *Pedagogisk forskning i Sverige* 1996, hävdade jag inledningsvis att ”en av den pedagogiska vetenskapens centrala uppgifter är att utveckla kunskap om socialisations- och kommunikationsprocesser som meningsskapande” (Englund 1996, s 40). Ambitionen handlade därvid om att dels söka hålla fast vid ett vittsyftande och inkluderande socialisationsbegrepp som ett av pedagogikens mest centrala och inte falla in i den sociologiska reduktionismens socialisationsbegrepp som uttryck för passiv reproduktion och anpassning, dels att hävda nödvändigheten av att förstå de processer som pedagogik som vetenskap

har att studera som kommunikativa och att precisera dessa processer som potentiellt meningsskapande.

Det är mot bakgrund av bland annat denna tes jag finner det synnerligen positivt att läsa Niclas Rönnströms avhandling *Kommunikativ naturalism – om den pedagogiska kommunikationens villkor*, framlagd just vid Lärarhögskolan i Stockholm hösten 2006. Rönnström gör i och för sig ingen hänvisning till nämnda tes, men utreder på ett i många avseenden övertygande sätt just ”den pedagogiska kommunikationens villkor” och anknyter i slutet av sitt arbete till aktuell svensk forskning om kommunikation i skola och utbildning utifrån begrepp som kommunikativ rationalitet och försöker förklara vilka faktorer han tror är involverade i framgångsrika kommunikativa lärprocesser. Han skriver redan inledningsvis att det

Rönnström, Niclas (2006): *Kommunikativ naturalism. Om den pedagogiska kommunikationens villkor*. Stockholm: HLS Förlag, Studies in Educational Sciences, 91.

Kristiansson, Martin (2006): *Skolan och den politiska offentligheten – öppning eller tillslutning? Styrning och skolutveckling utifrån ”försöket utan timplan”*. Karlstad: Estetisk-filosofiska fakulteten, Karlstad University Studies, 2006:59.

vore rimligt att tro att pedagogiken som ämnesområde skulle befatta sig med kommunikationsprocesser eftersom dessa kan antas spela en väsentlig roll i sammanhang där människor lär av och påverkar varandra. Det vore också rimligt att tro att forskande pedagoger skulle vara särskilt intresserade av kännetecken hos och villkor för kommunikativa hand-

lingar om det är dessa handlingar som till sist bildar själva stommen i lärande- och påverkansprocesser. Så har det dock inte alltid uppfattats, och jag tror bland annat att det beror på de tankefigurer som impregnerat forskarsamhället (s 10).

Författaren menar att den empiristiska tankefiguren vilat tung över pedagogiken, en tankefigur som betonat enskilda subjekt som handlar instrumentellt och som också gett kommunikation en instrumentell roll.¹

De två senaste decennierna har något emellertid hänt. Den pedagogiska vetenskapens successiva orientering mot utbildning som kommunikation och kommunikation som lärande och meningsskapande inom ramen för flera olika traditioner anges och utgör också avhandlingsförfattarens startpunkt.²

Jag har inte för avsikt att i det följande noggrant presentera avhandling-

-
1. Jag instämmer i stort vad gäller dominansen av denna empiriska tankefigur samtidigt som det kompletterande kan hävdas att den reduktionism som därmed avses, det vill säga ensamma subjekt som handlar instrumentellt utan några väsentliga kommunikativa band till andra subjekt, också har både framhärdats och utvecklats teoretiskt inom såväl psykologi som sociologi på ett sätt som utestängt analyser av ”de meningsskapande momenten i socialisations- och kommunikationsprocesser” (Englund 1996, s 41).
 2. För att åtminstone ange ett exempel på en samlad presentation innehållande bidrag från olika traditioner av denna kommunikativa omsvängning, se *Utbildning och Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* (7)2.

ens huvuddrag utan jag skulle snarast vilja understryka och lyfta fram några teman från avhandlingen som jag finner centrala och som manar till fortsatt analys. Som mest centralt och basalt finner jag därvid avhandlingens teoretiskt medvetna och envetna koncentration till den språkliga kommunikationens villkor och dess implikationer för pedagogisk kommunikation. I vissa avseenden betraktar jag avhandlingen som en grundbult inom ett hittills näst intill outforskat fält och därmed en källa för potentiell vidareutveckling.

Något kort om avhandlingens uppbyggnad. I stort uppfattar jag den som en teoretisk argumentation för betydelsen av att förstå pedagogisk kommunikation som en specifik variant av språklig kommunikation där framför allt vissa språkfilosofiska och sociologiska teorier ges en framträdande roll. Speciell vikt ges åt John Searles och Donald Davidsons språkfilosofiska produktion samt den (i vissa avseenden att betrakta som) sociologiska vidareutveckling av den språkliga kommunikationens villkor som Jürgen Habermas bidragit med.

En viktig utgångspunkt för språkfilosofin är analyser av talakter, som sägs ha en intersubjektiv och reflexiv handlingsstruktur och som dessutom har det egendomliga kännetecknet, menar författaren,

att de lyckas i och med att någon uppmärksammar dem [...] avsikten med en talakt är att göra sig förstådd och den typiska effekten av en framgångsrik talakt är att den blivit förstådd av en tolkare” (s 152).

Habermas ser det kommunikativa handlandet fylla tre funktioner, näm-

ligen en lärande som innebär att kunskap förs vidare samt förnyas och ges mening, en socialt integrerande som innebär att människors handlingar koordineras samt en socialiserande som innebär att varje människa utvecklar en personlig identitet. Vad Habermas bland annat bidrar med, enligt Rönnström, är att beakta

den hermeneutiska insikten om språkets inbyggda orientering mot förståelse om något i världen som samtalspartners försöker bli eniga om, och att förståelse sker mot bakgrund av en alltid redan förtolkad värld som de till stora delar är eniga om (s 196).

I ett av avhandlingens centrala avsnitt lägger Rönnström ut texten om Habermas viktiga distinktion mellan kommunikativt och strategiskt handlande som kortfattat förklaras på följande sätt:

Om kommunikativt handlande kännetecknas av en *orientering mot ömsesidig förståelse och rationell acceptans eller giltighet*, så innebär strategiskt handlande snarare en *orientering mot empiriska konsekvenser* i termer av att talaren får tolkaren dit han vill oberoende av svag eller stark giltighet (s 211).

Det är inte speciellt svårt att översätta implikationerna av dessa båda handlingstyper till skolans värld och som Rönnström själv skriver, så

om livsvärldens triadiska struktur beror och närs av kommunikationsprocesser krävs det att personer i livsvärlden socialiseras till kommunikativt rationella aktörer (s 216).

Det är också denna förståelse av det sociala handlandets villkor som utgör utgångspunkt för den andra avhandling inspirerad av Habermas som här skall presenteras.

Martin Kristianssons *Skolan och den politiska offentligheten* är utförd inom ramen för projektverksamheten runt ”försökverksamheten utan timplan” men tar sin utgångspunkt i vad skollidare uppfattat som en dubbeltydighet i deras uppdrag, nämligen vad författaren benämner ”mellan uppmantran till ett öppet skolklimat och trycket på kontroll och konkurrens”.

Kristiansson länkar denna dubbeltydighet till Habermas’ tudelning i strategiskt, målrationellt handlande som betonar en syn på andra som objekt och en instrumentell orientering för den enskildes framgång å den ena sidan och ett kommunikativt, förståelseorienterat handlande å den andra. Det kommunikativa handlandets kärna ligger i förståelsen av dess potential till samordning och dess möjligheter att ifrågasätta det målrationella handlandet.

Men vilka är då förutsättningarna för dessa olika typer av handlande och hur har dessa förutsättningar förändrats under senare år som en konsekvens av olika utbildningspolitiska förskjutningar? Här utvecklar Kristiansson en inkännande och intressant förståelse utifrån den Habermasinfluerade historieskrivningen och hamnar – delvis som en följd av forskningsprojektets ansats – i en slutsats som lyfter fram decentraliseringens möjligheter att tillsammans med skolans övergripande mål kunna utveckla just det kommunikativa handlandet.

Delvis finner jag det problematiskt att så starkt som Kristiansson gör se centralisering som begränsande och

decentralisering som öppnande när det snarare, som jag ser det, handlar om att det är innehållet i såväl den centraliserade som den decentraliserade politiken som är avgörande, inte centraliseringen eller decentraliseringen i sig. Det hindrar emellertid inte att Kristiansson skrivit en mycket givande studie som inbjuder till fortsatt analys och diskussion.

Hur skall man då gå vidare utifrån hur han ställer problemet? Kanske genom att försöka värdera möjligheterna för de så kallade övergripande målen att göra sig gällande. Att notera är för det första att Kristiansson använder sig av just terminologin övergripande mål som ju primärt hör 1970- och 1980-talen till då man verkligen talade om skolans övergripande mål. Då var de således kopplade till vad Kristiansson (med rätta) skulle kunna beteckna som centralistisk regelstyrning, men det förefaller som om han vill ge en central plats åt dessa övergripande mål endast tillsammans med en senare periods decentralisering och här menar jag nog att han läser den senaste läroplanens och decentraliseringens styrdokuments retorik från tidigt 1990-tal alltför okritiskt. Jag skulle snarare hävda att de senaste tio årens förhållandevis begränsade offensiv med den demokratiska värdegrunden i fokus snarast kan ses som just en tämligen centralistiskt baserad 'övergripande mål'-offensiv som svar på en tidigare decentralisering som släppt privata och egoistiska intressen fria under sent 1980- och tidigt 1990-tal.

Ja, här kan diskussionen gå vidare och olika tolkningar göras samtidigt som det kan konstateras att författaren ifråga, det vill säga Kristiansson liksom författaren till den först nämnda

avhandlingen, Rönström, är rörande överens med härvarande recensent om värdet av Habermas teoribildning för att analysera villkor för kommunikativt handlande i skolan (Kristiansson) och för pedagogisk kommunikation (Rönström) samt att notera den demokratiska potentialen i desamma.

Tomas Englund

Referenser

- Englund, Tomas (1996): Pedagogikens uppgifter. Att utveckla kunskap om socialisations- och kommunikationsprocesser som meningsskapande. *Pedagogisk Forskning i Sverige* 1(1) s 40–53.
- Utbildning och Demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, (7)2 (1998): Tema: Didaktik.

Tomas Englund är professor i pedagogik vid Örebro universitet, Pedagogiska institutionen, 701 82 Örebro. E-post: tomas.englund@pi.oru.se